

Iulia Mărgărit

O „PAGINĂ” DIN ISTORIA LIMBII ROMÂNE LITERARE

Parcursul celor două volume de memorialistică semnate de Sabina Cantacuzino, *Din viața familiei Ion C. Brătianu*, 1821–1891 (vol. I), 1914–1919 (vol. II)¹, oferă cititorului șansa de a cunoaște societatea românească, în principal din Muntenia, sub diverse aspecte, la sfârșitul secolului al XIX-lea și, mai apoi, la începutul celui următor, în circumstanțe istorice extreme: Războiul de Independență, urmat la câteva decenii de Primul Război Mondial. În cazul de față, dintre aspectele prezentate, ne interesează unul singur, cel lingvistic, și acela din punctul de vedere al lexicului, bogat în fapte reprezentative, în mai mare măsură decât alte compartimente ale limbii (morfologia ori formarea cuvintelor).

Autoarea, fiică a lui Ion C. Brătianu, prin căsătorie, Cantacuzino, și-a petrecut copilăria, inclusiv adolescența, la conacul de la Florica, astăzi Ștefănești-Argeș, proprietate paternă convertită, cu timpul, în emblema toponimică a familiei, celebră prin tată, Ion C. Brătianu, om de stat, ministru de Finanțe, de Interne, în repetate rânduri, după Unire, cu rol decisiv în aducerea și instalarea regelui Carol I și în Războiul de Independență, ca ministru de resort, activ în continuare prin fiul său, Ionel I. C. Brătianu, de asemenea, om de stat, viitor prezident de consiliu, conducător al țării în momentele extrem de dificile ale primei conflagrații mondiale. Acolo, în reședința de țară a familiei, au început școala copiii Brătianu, pe care cei mai mari dintre ei o vor continua la București abia către sfârșitul liceului. Faptul nu este lipsit de importanță, deoarece explică anumite particularități de limbă, evidente în exprimarea Sabinei Cantacuzino, autoarea memoriilor. Începând învățătura la Florica, împreună cu ceilalți frați (în total 7), sub directă îndrumare a propriei mame, Pia Brătianu², învățătoare improvizată, originară de dincolo de Olt, orfană, crescută și

¹ În cuprinsul articolului, cele două volume vor fi siglate prin simplificare I, II, pentru a nu îngreuna sistemul de trimiteri.

² *Să revenim la 1873. Mama ne dăduse până aci toate lecțiile noastre, ne învățase să scriem, să citim, geografie, școlile și citirea limbii franceze. Acum însă găsim că nici timpul, nici rolul ei nu-i mai permiteau să se consacre cu totul lecțiilor noastre. Sosi dar din Elveția d-ra Marie Bornand, prima institutoare [...]. D-ra Marie ne dădea deci lecții de cele două limbi, franceză și germană, piano, desen și istoria sfântă [...]. Am redactat după istorisirea ei tot Testamentul Vechi, iar din cel nou am învățat pe dinafară Evanghelia lui Marcu și a lui Ioan și am citit cu comentarii pe Matei și Luca.*

La 8 eram în clasă, cu dânsa în capul mesei celei lungi. Cei mari începeau, cei mici soseau și se așezau fiecare cu caietele lui, urmându-ne pe rând lângă institutriță și trecând în urmă la celălalt câpătâi, ca să prepare pe a doua zi.

LR, LXVI, nr. 4, p. 481–489, București, 2017

educată, la rândul ei, de bunica maternă, boieroaică ținutașă din Oltenia, Sabina Cantacuzino a beneficiat de toate condițiile pentru a-și însuși limba română în varianta locală. În plus, optând pentru viața la țară, în absența unei locuințe în București, Brătienii au avut în casă personal recrutat de pe moșie sau din împrejurimi. De la țărani angajați la curte, copiii au deprins „vorbe” specifice civilizației rurale și chiar rostiri definitorii pentru Muntenia. Dintre acestea din urmă, menționăm prepoziția *după*, în locul compusului *de pe* (Ionică 1984: 183), confundat, prin rostirea muntenească dură a celui de al doilea component, *pă*, cu omofonul *după* din *după prânz*, *după mine* etc.: *totul trebuia refăcut, hârtia du pă pereți...* (I, 237); *prizonierii du pă front* (*ib.*, 94); *zăpada du pă trotuare* (*ib.*, 62); *nu s-a luat nimic du pă moșie* (*ib.*, 218); *întorcându-mă du pă luncă* (II, 54); *inscripția du pă piatră* (*ib.*, 100); pronunții învechite, regionale ale unor împrumuturi neologice timpurii: *danța* < germ. *tanzen*: *văzu celelalte fete danțând* (I, 32); *product(e)* s.n. pl. < germ. *Produkt*: *Tata îi trimetea la mânăstire producte gospodărești*³ (I, 70); *punt(uri)* „punct(e)” < lat. *punctum*: *perne cusute pe canava în punturi mici* (II: 96): cuvinte de diferite origini ori semantisme învechite: *adăsta* vb. „a aștepta” < lat. *adastare* (cf. *A adăsta ca mortul colacul* – Zanne, P VI, 518; *Chiajna adăsta pe boierii moldoveni* – Al. Odobescu, după DA): *Doamna Pherekyde crezu că este vorba de un prânz de familie și adăstă* (II, 216). Verbul, învechit și regional (v. DEX s.v.), supraviețuiește, astăzi, la nivel dialectal, în Muntenia (v. DGS I s.v.); *cuvânt* „motiv, pretext” < lat. *conventum*: [Referitor la refuzul unor

Multă disciplină domnea în clasa noastră și bunul obicei de a ne izola în noi înșine pentru a putea, simultan, lucra cu toții, cot la cot, la aceeași masă unde se făceau dicteele, se recitau lecții și se explicau reguli care nu priveau decât pe fiecare din elevi. Prețioasă gimnastică pentru restul vieții!

*Pentru clasele primare române, venea din Pitești un tânăr profesor, domnul Athanasiu, de trei ori pe săptămână... După un an și jumătate, am trecut cele patru clase primare, căci eram îndeajuns preparați la cele mai multe materii de mama (I, 102–103). Încă din 1876 se hotărâseră părinții a părăsi Florica pentru educațiunea noastră. Institutrița și profesorii din Pitești nu mai erau suficienți. D-nii Păiș și Trifonescu succedaseră d-lui Athanasiu când intrasem în liceu. D. Păiș, foarte bun profesor, era tipul desăvârșit al intelectualului fără educațiune, cam primitiv, și noi, deși respectuoși la lecții, pufneam de râs când, prin vorbele și deprinderile lui, ieșea prea din cale afară din preceptele admise. (*ib.*, 138) [La București] toată viața s-a organizat din îndoitul punct de vedere al muncii tatei și al studiilor copiilor. D-ra Marie Bornand plecase... Părinții, cu toată modestia mijloacelor... nu admiteau economii când era vorba de instrucțiunea noastră. Dl. C. F. Robescu le recomandase doi profesori pentru mine: d. Mirescu pentru partea științifică, d. Stoicescu pentru cea literară, unul pentru surorile care făceau clasele primare și un repetitor pentru băieții care trebuiau să meargă la liceu. Munceam toți din răspuțeri... excesiv, am fost foarte obosite după bacalaureat (*ib.*, p. 140).*

³ Neologismele citate circulau în sec. al XIX-lea în aceste variante care, de altfel, se întâlnesc în operele unor scriitori din Muntenia și Moldova (și nu numai!): *Toate aceste punturi luminoase sunt locuite de oameni* (N. Filimon, *Opere*, II, 22 – după DA); *Nu știu până la ce punt iepurăria [= frica] poate degrada pe un om* (C. Negruzzi, 1991: 140); *dacă ceri carte înainte d-a socoti puntele, ce-mi pasă mie!* (Delavrancea, S., 135, după DLR s.v. III.3.); *S-a danțat cu zelul obișnuit în Viena*. (Eminescu, O., XII, 65, după DLR s.v. *dansa* 1.) *O stațiune unde te plictisești până la înecăciune, dacă nu știi danța* (Caragiale, O., IV, 183, după DLR *ib.*).

cereri în căsătorie]: **Cuvintele** ce dădeam părinților aveau aprobarea lor și nimic nu se schimbă (ib., 211); drept „dreptate” < lat. *directus* v. DLR s.v. 2. (înv., rar): Cu timpul, pasiunile se potoliră și francofilii cei mai pasionați, fiindcă aveau **dreptul** de partea lor, se muiară când au fost definitiv învingători (I, 191); dulceață s.f. „blândețe, bunătate” < dulce (În ochii ei strălucește **dulceața** – Negruzzi S I, 289, după DLR): Fiul lor era și dânsul bătrân, dar cu o inimă caldă și o **dulceață** în relațiunile lui care încântară pe frați [ai autoarei] (II, 192); frânge [d. oase] „a rupe, a fractura” < lat. *frangere*, după DA, atestat, începând cu limba veche, până la Creangă (A, 26: [Din pădure, lucrătorii] veneau câte c-un picior **frânt**): Nicu [bolnav], cu piciorul **frânt** de un glonț... (II, 217); grai „vorbă, cuvânt”, postverbal din grăi (< bg. *graja*, scr. *grajati*) în expr. a schimba ~ul „a anula o hotărâre”: Această idee a unui român să scoată familia Brătianu și, mai ales, pe mama [din casă] ... mă revolta [...], mă adresai generalului Coandă, care, indignat, l-a făcut să schimbe **graiul** și să renunțe (I, 198); încheia < lat. *inclavare*, refl. în expr. a se ~ codrul „a înfrunzi în întregime, deplin”, confirmată, pentru sudul Munteniei (jud. Giurgiu – într-o sursă recentă: DGS II s.v.): Aici primăvara se arată foarte frumoasă, codrul **s-a-încheiat**, privighetori, cuci și grauri cântă... (ib., 54); masă s.f. pl. mese (< lat. *mensa*) „față de masă” (DLR înv. și reg.): [La Florica] **mesele** și șervetele, de calitate foarte frumoasă, și otrepăria din casă era proverbială (I, 53); mănunchi „bucet de flori”: Nu cunoștea arta de a întocmi **mănunchiuri** (I, 38). De fapt, unele dintre cuvinte au un semantism propriu ariei sudice și, de la caz la caz, cu unele reverberații în alte zone: lac s.n. (p. ext.) „cantitate mică de apă vărsată într-o încăpere”, încă, foarte frecvent în partea sudică a țării (DGS II s.v. 2): În camera de baie au pășit cu grijă printre **lacurile** de apă (II, 204). Cu semantism învechit apare sculă s.f., de obicei la pl. scule înv. și pop. „giuvaier, bijuterie” < et. nec.: [Regina] și-a dat de la gât șirul de mărgăritar... fără a mai vorbi de **sculele** de familie ale Hohenzollernilor (ib., 161); de asemenea, etimologic, este folosit tăbări [d. armată] „a așeza tabăra”, formație internă, cel mai târziu citat din DLR fiind extras din Teodorescu, PP, 67 (Florile n-au înflorit, / Ci oștile **au tăbărit**): Tata ținea să-i arate unde **tăbărâse** Tudor Vladimirescu (I, 65); formații interne, respectiv, creații lexicale provenind din zonă: cotiș s.n. „cotitură” (< *cot*), în DA, cu două consemnări din Muntenia (Gr. Alexandrescu și B. Delavrancea și cu precizarea lui Sextil Pușcariu, LR I, 400: În Muntenia... la zig-zag i se zice **cotiș**): Fiecare **cotiș**, fiecare grup de brazi, fiecare livadă alcătuiește un colțișor al parcului admirabil care leagă natural Brașovul de Predeal (II, 248); accepții necunoscute altor arii dialectale: nenorocit adj., cu semantismul specific muntenesc „blestemat, ticălos”: Între alte idei fixe, cea mai **nenorocită** pentru copiii lor, a fost mania de a nu ieși nici vara din București (ib., 80).

Adverbul *mai*, ca și prepoziția semnalată, prin topică, reproduce o particularitate strict muntenească, întrucât precedă pronumele atunci când acesta apare în construcție cu verbul (Ionică 1984: 182): **Mai** vă atrag luare-aminte asupra

greșelii... (ib., 320). De vrei să mă omori, omoară-mă aici, nu **mai** mă târi pe stradă (ib., 322).

Memoriile atestă destule împrumuturi turcești, dintre care, ulterior, unele vor fi abandonate în favoarea neologismelor (romanice sau a creațiilor interne): *cat* s.n. „etaj”, cu mențiunea că a existat în uz *catul de jos* sau *catul întâi* „parter” (v. DA s.v.): *Biblioteca de la al doilea cat* [= etajul întâi], *într-adevăr frumoasă* (II, 290); *cirac* s.m. „discipol, elev” < tc. *cirak*: *Doctorul Pinar o îndreptase la ciracul lui, doctorul Cantacuzino* (ib., 159); *zor* s.n. art. ~-ul, în expr. *cu ~ loc. adv. „urgent”* < tc. *zor*: *A trebuit să-l scoată și să-l ducă cu zorul la palat* (ib., 322); *mare* ~ „grabă, urgență”: *Când am pornit spre București a fost un mare zor care ne-a zăpăcit îndestul...* (I, 137); *plimbare* (înv.) „loc de promenadă” (v. DLR s.v. 2.): *La Sinaia, aproape toate vilele părăsite și minate... cimitirul german, așezat ca o sfidare între Cazinou și plimbarea spre Castelul Peleş* (II, 247).

Elementele lexicale inedite nu lipsesc, fără să putem preciza dacă reprezintă creații auctoriale sau au circulat în epocă, dar nu au fost înregistrate: *institutriță* s.f. „institutoare”, probabil o transpunere în limba română a francezului *institutrice*: *Era ocupat a vorbi nemțește despre literatură cu institutrița* (I, 146); *otrepărie* s.f. colect. „cârpe de bucătărie” < *otrepă*: : [La Florica] *mesele și șervetele, de calitate foarte frumoasă, și otrepăria din casă era proverbială* (I, 53); *ramolisit* adj. „ramolit”: *Apucat de scurt a scris o a doua scrisoare dezmințind pe cea dintâi (Ramolisit?)* (II, 320). Adjectivul participial s-ar explica printr-un virtual verb *ramolisi*, probabil o intersectare între *ramolire* și *ramoliment*; *sfioșă* „a face sfios interlocutorul, a-l intimida”: *Erau dintre rudele care ne sfioșau mai mult* (I, 74). Verbul s-ar putea analiza ca formație postnominală din *sfioșenie* (cf. DLR s.v.). Câteva lexeme, fără să fie neapărat inedite, înseamnă o mărturie în plus față de atestările precare din dicționare: *țărăni* (refl.) „a se țărăniza”, înregistrat ulterior în BPh III, 91; IX, 30 (după DLR s.v. „rar”): *Parte dintre copiii Băltenilor s-au țărănit* (I, 77).

Câteva cuvinte prezintă s e n s u r i i n e d i t e: *fățișă* adj. f. „prezentabilă, frumoasă”: *O soră de caritate, de o vârstă oarecare, înaltă, fățișă, distinsă...* (II, 244); *fiori* s.m. pl. „frisoane”, sens pus în valoare de contextul care descrie o stare de răceală: *La întoarcere, avea fiori și s-a băgat în pat...*; *frecături* s.f. pl. [fig.] „neînțelegeri, divergențe, certuri, frecșuri”, semantism absent din DA, care prin glosa *fricțiune* are în vedere „frecție”: *Liberalii reveniseră la tata; la început erau încă oarecari frecături și multe pretențiuni nejustificate din partea lor* (I, 82).

În domeniul de formare a cuvintelor, la categoria verbului, se întâlnesc câteva derivate cu *în-*, unele, inovații în raport cu formele simple: *încădelnița* „a cădelnița”: *Preotul care n-a încădelnițat frumos primea o aspră observație* (II, 92), derivarea cu acest prefix cunoscând, în Muntenia, o frecvență neobișnuită (Mărgărit 2009:185–191); altele, incluse în DA, cu foarte puține sau cu mai multe atestări: *îmbrumați* adj. participial m. pl. de la *îmbruma* „a acoperi cu brumă, aici fig.”: *Și cu ochii îmbrumați de lacrimi îngăimai* (ib., 172). Pentru acest verb, DA oferă o singură atestare din Păsculescu, *Lit. pop.*, 54; *înfurișă* refl. „a se furișă”: *Chemând pe dl. Ungureanu, care se infurișă, îl rugă să facă conferința* (II, 310). Cele

două atestări din dicționarul-tezaur provin din Mineiul (1776) și Teodorescu, PP, 508; **îngăurit**: *De n-am fi luat seama și de i-ar fi fost la îndemână, ar fi îngăurit toată mobila* (II, 103). În DA, notațiile verbului provin din Oltenia (HVI) și din Moldova (Șez. IV, 156). Ulterior, în DGS II, se întâlnesc altele din Oltenia și Muntenia. Astfel de formații coexistă cu variantele simple, concurate de cele cu *în-/întru-*, încă din limba veche, care, de fapt, le vor lua locul: *Cu soldatul armat după mine* (II, 124); *trupe bine echipate și armate* (*ib.*, 42) (v. DA s.v. *arma*), cu antonimul corespunzător *nearmați*: *În retragere trebuiau să se lupte nearmați* (*ib.*, 222); *depărta*: **Depărtarea** *de la guvern nu însemna cea de la lupte* (I, 233); *Nu pot să depărtez copilul* (I, 213); *libera*, cu atestări timpurii în limba română (v. DA s.v.) a dezvoltat paralelismul vechi/nou, respectiv, *libera* (< fr.) – *elibera* (< lat.): *Atunci au liberat și pe doamna Maria Berindei, arestată de germani* (II, 283); *sat întemeiat de robi la liberare* (II, 96); *Mai toți internații liberați* (*ib.*, 72).

Rememorarea amintirilor semnaleză un fapt interesant din universul rural care atestă apropierea dintre clasele sociale existente, prin întreținerea unor relații pozitive. De aceea, în modul de viață al copiilor și al boierilor de la curte, unele episoade sunt identice cu cele țărănești, prin recuzită și preocupări, fapt reflectat în vocabular: *După orele de studiu și pironire pe scaun, ce alunecături pe zăpada de pe deal cu târlia și copaia!* (I, 105). (Pentru primul dintre termeni, vezi DGS III s.v. *târlie*; pentru cel de al doilea este neobișnuit transferul acestuia în recuzita jocurilor pe zăpadă, practicate de copiii Brătianu). De altfel, multe obiecte din fondul etnografiei țărănești apar în uzul boierilor de la Florica: *Tata se deștepta la ora 4, iarna și vara [...]. Își prepara singur ceaiul, precum singur își făcea tot serviciul personal: aprindea focul, își peria și scutura hainele, își golea apa, își aducea donița cu apă. Când vedea că slugile ne făceau aceste servicii, ne chema „beizadelele oltencei” [= ai Piei Brătianu] (*ib.*, 103). Cu ocazia sărbătorilor de iarnă, deși în înalta societate fusese introdus bradul cu toate accesoriile lui, [familia Brătianu] *nu se îndepărta de toate obiceiurile băștinașe ale colindelor Anului nou, stelei, vicleimului, bătaia alviței*⁴ (*ib.*, 110). Cadourile oferite cu acest prilej, după moda europeană, erau denumite folcloric, cu un singur cuvânt, preluat din lexicul țărănesc local, *colindețe*: [Tata = I. C. Brătianu] *nu admitea să mute fetele cu dânsul la țară, ci voia să meargă în lume, le dădea din tantiema lui de la Banca Națională rochii pentru balul de la Curte, le împărțea colindețele* [= astfel se numeau darurile oferite de către țărani colindătorilor, lexem încă actual în Muntenia – v. DGS I s.v. – al căror model îl urmau și boierii chiar în familiile proprii] *de Moș Ajun* (II, 245).*

⁴ Obicei specific Munteniei, practicat de Lăsatul secolui: *Știu că mai demult să făcea treaba asta... Era un bulgăre-așa de alviță ș-o lega de podină și să strângea și bătea... o dădea când la ăla, când la ăla, da numa cu gura, să nu pui mâna, dacă poți să apuci cu gura, muști din ea, dacă nu, n-ai ce să muști... Te faci la gură totunica dă alviță, că nu poți s-apuci din ea... Care apucă, apucă, care nu... Auzeam și eu pă alții care [zi]ce „eu am bătut alvița aseară”... (TDM II, 171, pct. 704, Păulești, comună suburbană din componența Municipiului Ploiești, jud. Prahova).*

Alături de acestea, întâlnim forme și sensuri a căror prezență se explică prin cunoașterea și utilizarea limbii franceze, în vorbirea limbii materne. În imposibilitatea de a găsi cuvântul necesar în lexicul românesc, autoarea recurge la vocabularul francez, prin traducere, preluare ca atare sau calc. Semantismele neobișnuite ale unor cuvinte „denunță” proveniența lor externă: *adânc* adv. „intens, mult”, după fr. *profondément*: *Era un om cinstit și a suferit adânc de slăbiciunea lui, căci ai noștri, la întoarcere l-au scos din viața politică* (II, 52). S-ar putea ca în semnificația adverbului, limba veche (v. DA s.v. II:2) să se întâlnească cu adaptarea din limba franceză, ambele, deopotrivă, familiare autoarei; *atingător* adj. adv. „emoționant, impresionant” < fr. *touchant*: *Bătrânii mai ales, erau atingători, o lungă viață de suferință și asupra se încheia în ziua aceea* [la Alba-Iulia] (*ib.*, 250). *Scrisoarea era atingătoare și impresionantă* (*ib.*, 58). DA confirmă caracterul modern al cuvântului, inclus cu accepție figurativă, după franceză, în Costinescu, *Dicț.*; *căldură* „temperatură” după fr. *chaleur*: *Tușea, avea căldură și dureri în piept* (II, 70). [Mama] *ne lua în camera ei câtă vreme aveam căldură* (I, 90). [Pe Lia] *a găsit-o cu 40,5° căldură* (II, 49). *Căldura crescuse până la delir* (*ib.*, 287). DA înregistrează semantismul s.v. 3., ca și TDRG (*Tu ești bolnav, ai căldură, Delavrancea*). Singularul cu sens modern, utilizat de autoare nu are legătură cu pl. popular *călduri* (cf. *a avea ~*) preexistent în limbă (v. DA s.v. 3.); *călduros* adv. „din toată inima, cu dragoste” după fr. *chalereusement*: *Fură călduros sărbătorii* (II, 199). DA înregistrează adjectivul care i-a premers împrumutului romanic pentru limba veche; *linie* s.f. „rând scris” după fr. *ligne* (v. DLR IV:2): „*Mi-ai dat măsura de ce ai să fii. Este, dar, de prisos s-o simț cu scrisorile tale, pe care poți fi sigur că nu le mai citesc*”. *Aceste linii sunt datate de la Florica, unde tata îi scria săptămânal* [fiului care îl dezamăgise] (I, 204): *Acum, după atâția ani, scriind aceste linii constat că...* (II, 238); *memorie* s.f. în expr. *de tristă ~*, fixată, ulterior, prin glosa corespunzătoare „de tristă amintire”: *Acesta era faimosul agent al poliției secrete, care la Bruxelles condusesse „afacerea Miss Clavel”, de tristă memorie* (I, 127); *trăsură* „automobil”, calc semantic după fr. *voiture* 1. *trăsură* („fiacre”). 2. „automobil”: *Toată istoria automobilului era îndreptată în contra ei, crezând că trăsura aparținea lui Vintilă și fusese ascunsă la mine* (II, 31). DLR înregistrează calcul s.v. *trăsură* I.2. cu o singură atestare după Jordan, LRA, 487; *zgomot* s.n. „veste, știre” calc după fr. *bruit*, consemnat în DLR s.v. 4. (începând cu prima jumătate a sec. al XIX-lea): *Cu toate fâgăduielile domnului Gigurtu și zgomotele răspândite intenționat în public, de eliberare a prizonierului, el rămase închis opt săptămâni* (II, 321). *Ne vorbi de zgomotele de victorie și succese răspândite de germani* (*ib.*, 88).

În exprimarea autoarei se întâlnesc, în egală măsură, calcurile de structură: *simțimânt*, astăzi învechit, după fr. *sentiment* (v. DLR s.v.): *Tata ținea [...] să facă cunoștința celei mai de seamă familii românești... prin simțimintile ei patriotice dezinteresate* (I, 65); *bună sănătate* după *bonne santé*: *Atunci, la Cernica [mitropolitul] era în bună sănătate* (II, 109); *bună știre* „veste bună” după fr. *bonne nouvelle*: *Ajungând la Pasărea, mă urcai repede la Lia și scurt îi anunțai*

buna știre (ib., 162); camera de baie după fr. *salle de bain*: **În camera de baie au pășit cu grijă printre lacurile de apă** (ib., 204); *neatârnat* adj. „care nu depinde de ceva sau de cineva”, după fr. *independent* (v. DLR s.v., S. Pușcariu, LR, 383): *Pe nimeni n-am cunoscut mai simpli și mai neatârnați în viața lor ca pe tata și pe bărbatul meu* (I, 103); sala de mâncare după fr. *salle à manger*: **Îndată după ceremonie, 16 din persoanele oficiale au luat dejunul cu Ionel și Eliza în sala de mâncare** (ib., 265); *Pacea fu parafată în sala de mâncare de la Cotroceni* (II, 199). Ca semicalc de structură am identificat *presimțământ*, după fr. *pressentiment*. Un **presimțământ** îmi spunea că nu era vorba de un simplu interogatoriu (II, 40); *închiloză* vb. după *ankyloser*: *Gloanțele închilozate-n oase rămaseră acolo* (ib., 286). Numeroase sunt cazurile de calcuri frazeologice, adaptări, traduceri: *a-și aduce amicitiiile după envoyer (faire, transmettre) ses amitiés*: *Venea la mine să ceară știri de toți ai noștri și să-mi aducă amicitiiile familiei lui* (ib., 60); *a face cunoștința cuiva după faire la connaissance de quelqu'un*; *Jeanne a venit la București să facă cunoștința mamei* (I, 191); „a face scuze după *faire des (ses) excuses*”: *Mi-a făcut scuze, a declarat că nu mai cere nimic* (ib., 68). *A început să-i spună vorbe cam aspre... Așa se făceau atunci scuzele* (ib., 70); *a face o conferință după faire une conférence*; *a face mari laude după faire des eloges*: *Făcu mari laude contelui de Saint-Aulaire* (II, 203), *a-și lua baia după prendre son bain*: *După ce-și făcea plimbarea, [tata] își lua baia* (I, 103); *După munca fizică [tata] lua o baie foarte caldă* (id., ib.); *a visa de, construcție străină limbii române*: *Noaptea săream din pat visând de tromptul trupelor inamice, de muzicile lor, de zgomotul mașinilor* (I, 31) după fr. *rever de...*

În domeniul morfologiei semnalăm câteva forme verbale iotacizate: *să văz, să vază*: *Insista grozav să ne vază* (I, 210), forme verbale regionale: *dedese, detese, dete* (v. DLR, s.v.): *Îi dedese în judecată... cerând să nu-l înlătore după [sic!] lista făuritorilor României mari* (ib.: 193). *Împrumută patru galbeni pe care îi dete toți* (ib., 56); numeralele colective muntenești: *câteșipatru*: *Ei odihnesc câteșipatru în biserică* (ib., 204); *câteșitrei*: *Îi invită pe câteșitrei la restaurant* (ib., 197); o construcție preluată din franceză: *fiind dat(ă)*: *Nu era cu puțință ca fiece soldat să poată trimite... tot ce-i plăcuse prin case, mai ales fiind dată lipsa de trenuri* (II, 64). *I-am spus că fiind dată schimbarea lui de părere, el trebuie să-și ia răspunderea* (II, 311). Ulterior, construcția, reproducând fr. *étant donné* a fost adoptată în var. inversă în limba română literară.

Pentru sintaxă, menționăm *de*, conjuncție: *Popa Cristea [...] s-a dus la arhondaric de [= și] a băut cu soldații* (II, 39). *Eu am pornit de am adus banii* (II, 225).

Foarte interesante sunt comentariile lingvistice ale autoarei care reproduc opiniile proprii sau ale altora, motivate de circumstanțele istorice, în general, sau proprii epocii, în special: *ploaier* s.n., pl. *ploaiere* „umbrelă”, confirmat de DLR pentru Banat și Transilvania: **O ploaie torențială inundă orașul, cei mai mulți aveam ploaiere (frumosul termen ardelenesc)** (II, 250). În perioada domiciliului obligatoriu la mănăstirea Pasărea, în timpul ocupației germane a întregii părți

sudice a țării, chiar și a capitalei, Sabina Cantacuzino a cultivat relațiile cu localnicii, „fraternizând” sub povara ocupantului, nemilos în calitate de învingător. De la țărani a aflat cu surprindere un cuvânt nou creat pentru a exprima raportul lor cu ostașii germani: *În lumea Paștilor au scos oamenii la plug. Au ieșit de frică, dar sunt convingși că pe locuri arate cu așa păcat nu va crește nimic. Toți îi blestemau și îi urau din suflet. A ghermăni – la ei va să zică „a devasta”* (II, 204). Orice relatare, conversație de război, dacă se impune, este asociată cu un comentariu-semnal. Autoarea ne transmite faptul că la întâlnirea dintre soldații armatei noastre și localnicii basarabeni, aceștia din urmă i-au denumit *muscalii români*. Șocul denumirii este transmis și cititorului derutat în fața formulei ad-hoc, constând din asamblarea a două etnii greu de reunit într-un singur tot. Complicația are la bază necunoașterea sensului local „soldat, ostaș” pentru cuvântul *muscal*, în evoluția limbii române din Basarabia. Autoarea a reținut etimologia populară prin care ostașii români reproduceau numele generalului Berthelot, „Taica Burtălu”, dată fiind statura impozantă a acestuia, ca înălțime, robustețe și dimensiune a abdomenului.

După cum s-a observat, „cea mai puternică dintre toate influențele moderne exercitate asupra limbii noastre (începând mai ales, cu secolul al XIX-lea), rămâne indiscutabil influența franceză” (Hristea 1984: 59). Îmbogățirea vocabularului în toate domeniile vieții materiale și spirituale a dus, implicit, la modernizarea variantei literare a limbii române. Procesul a fost susținut și de multiplele relații economice, politice, culturale întreținute cu Franța. Volumele memorialistei Sabina Cantacuzino depun mărturie asupra acestuia, evidențiind caracterul bidirecțional al legăturilor culturale româno-franceze, la nivel particular sau general: pe de o parte, prin angajarea de profesori de origine franceză în familiile de boieri, pe de altă parte, prin plecarea tinerilor români la studii în Franța. Cărțile menționate ilustrează o secvență din ampla interacțiune culturală româno-franceză, reflectată în adoptarea și asimilarea împrumuturilor necesare pentru limba română (Pușcariu, LR, 391), în care rolul elitei intelectuale boierești a fost decisiv, fapt insuficient afirmat. Se mai cuvine să subliniem faptul că îmbogățirea limbii prin împrumuturi a prezentat și avantajul de a stimula creativitatea acesteia (Avram 1993: 23–27), așa cum rezultă din evoluția ulterioară a limbii române.

IZVOARE ȘI LUCRĂRI DE REFERINȚĂ

- Avram 1993 = Mioara Avram, „La créativité et l'«hospitalité» du roumain”, în *Revue roumaine de linguistique*, tome XXXVIII, nr. 1–3, p. 23–27.
- B Ph = *Buletinul Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide”*. Universitatea din Iași. Director Iorgu Iordan, Iași. Vol. I, 1934 ș.u.
- Cantacuzino = Sabina Cantacuzino, *Din viața familiei Ion C. Brătianu*. Ediția a III-a revăzută de dr. Elisabeta Simion. București, Editura Humanitas. [Vol. I]: 1821–1891, 2013; [vol. II]: 1914–1919, cu un adaos de însemnări 1870–1941, 2014.
- Costinescu, Dicț. = Ion Costinescu, *Vocabular româno-francez*. București, 1870.
- DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, București, 1913–1948.

- DGS I–III = *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice*. Volumul I, Literele A–C, București, 2009; volumul II, Literele D–O, București, 2010; volumul III, Literele P–Z, București, 2011, coord. Maria Marin.
- DLR = Academia Română, *Dicționarul limbii române* (DLR). Serie nouă, București, 1965 și urm.
- Hristea 1984 = Theodor Hristea (coordonator), *Sinteze de limba română*. Ediția a III-a revăzută și din nou îmbogățită. Autori: Mioara Avram, Grigore Brâncuș, Gheorghe Bulgăr, Georgeta Ciompec, Ion Diaconescu, Theodor Hristea, Rodica Bogza-Irimie, Flora Șuteu. București, Editura Albatros.
- Ionică 1984 = Ion Ionică, „Subdialectul muntean”, în *Tratat de dialectologie românească*. Coordonator Valeriu Rusu. Craiova, Editura Scrisul Românesc.
- Iordan LRA = Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor”*. [Ed. a II-a]. București, [1948].
- Mărgărit 2009 = Iulia Mărgărit, *Vocabularul graiurilor muntenesti actuale*. București, Editura Academiei Române.
- Păsculescu, *Lit. pop.* = Nicolae Păsculescu, *Literatura populară românească*. Adunată de..., București, Librăria Socec, Viena, Gerold, Leipzig.
- Pușcariu LR I = Sextil Pușcariu, *Limba română*. I. *Privire generală*. Prefață de G. Istrate. Note bibliografice de Ilie Dan. București, Editura Minerva, 1986.
- Șez. = *Șezătoarea*. Revistă pentru literatură și tradiții populare, Fălțiceni. Anul I, 1892 ș.u.
- TDM, II = *Texte dialectale. Muntenia*, sub conducerea lui Boris Cazacu. vol. II, de Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, București, 1975.
- TDRG = H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, Band I–III, Bukarest, 1903, 1911, 1924.
- Teodorescu, P. P. = G. Dem. Teodorescu, *Poesii populare române*, Culegere de ..., București, 1885.
- Zanne, P. I–X = Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor*, 1895–1912.

UNE «PAGE» DE L'HISTOIRE DE LA LANGUE ROUMAINE LITTÉRAIRE

(Résumé)

Appuyé sur les informations offertes par les mémoires historiques *Din viața familiei Ion C. Brătianu* (2 vol.) signés par Sabina Cantacuzino, fille d'Ion C. Brătianu, l'article se propose de signaler les aspects de la langue parlée par l'auteur, certainement la langue de la classe sociale à laquelle elle appartenait.

L'intérêt pour la langue des mémoires s'explique par l'époque reflétée de création et modernisation de notre langue.

Cuvinte-cheie: colindețe, institutrită, îmbruma, ramolisit, sfioșa, târlie.

Mots-clé: colindețe, institutrită, îmbruma, ramolisit, sfioșa, târlie.

*Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie nr. 13*